

УДК 811.51+94(47)

Тынчтыкбек Чоротегин, т.и.д.,
Ж. Баласагын атындагы КУУнун профессору,
Кыргызстан/Чехия

Тынчтыкбек Чоротегин, д.и.н., профессор КНУ
им. Ж. Баласагына, Кыргызстан/Чехия

**Чыгыш тилдериндеги терминдерди кыргыз тилинде кирил жазмасында
чагылдыруу көйгөйлөрү тууралуу**
**О проблемах транскрипции восточных терминов в современном кыргызском
языке в кириллице**
**On the Problems of Transcription of the Oriental Terms in the Modern Kyrgyz
Language in Cyrillic Script**

Бул макалада заманбап кыргыз тилинде кирил жазмасында чыгыш элдеринин тилдериндеги терминдерди так, даана чагылдыруунун заманбап системасын калыптандыруу маселеси козголгон. Автор чыгыш терминдерин түздөн-түз кыргыз тилине шайкеш кабыл алууга чакырат. Кыргыз тили, орус тилине салыштырмалуу, чыгыш тилдерине окшош болгон бир катар үнсүз жана үндүү тыбыштарга ээ.

Ачкыч сөздөр: чыгыш таануу, кыргыз таануу, кирил жазмасы, чыгыш тилдери, терминдер, транскрипция

Статья посвящена терминологическим проблемам транскрипции и адаптации терминов на разных восточных языках к современным научным текстам на кыргызском языке (в кириллице), избегая ошибок современной практики механического перевода русскоязычного варианта терминологии в кыргызскую терминологию. Автор настоятельно призывает адаптировать восточные термины непосредственно на кыргызский язык, который имеет больше согласных и гласных, похожих на некоторые восточные языки, по сравнению с русским языком.

Ключевые слова: востоковедение, кыргызоведение, кириллица, восточные языки, термин, транскрипция

The article by Professor Tynchtykbek Chorotegin (Tchoroev) is devoted to the terminological problems of transcription and adaptation of the terms in different Oriental languages into the modern scholarly texts in the Kyrgyz language (in its Cyrillic script), avoiding mistakes of the current practice of the mechanical transfer of the Russian-language terminology rules into the Kyrgyz terminology. The author urges to adopt the Oriental terms directly into the Kyrgyz language, which has more consonants and vowels similar to some Eastern languages in compare with the Russian language.

Keywords: Orientalism, Kyrgyz study, Cyrillic script, Oriental languages, Terms, Transcription.

Кыргызстанда совет доорунда чыгыш таануу илимий тармактарын кыргыз тилинде өнүктүрүү маселелерине анчейин көөүл бөлүнгөн эмес. Орхон-энесай жазмасын изилдөө, дунган таануу сыяктуу айрым өөүттөрдү эсепке албаганда,

илимий тармактардагы эмгектер, негизинен, орус тилинде гана жарык көргөн.

Ошол себептүү чыгыш элдеринин терминдерин кыргызча эмгектерде жарыялоодо эч кандай шартсыз эле орус тил эрежелерине баш ийген терминологиялык система үстөмдүк кылган.

Кыргызстанда пост-советтик доордо көптөгөн университеттер чыгыш таануу факультеттерин ачты. Кыргыз-Түрк Манас университетинин өзү эле бараандуу түркология борборуна айланды.

Бирок өлкөдө чыгыш таануу тармагында кыргыз тилинде чыгыш терминдерин чагылдырууда баш-аламандык орун алууда. Бул баш-аламандыктарды жеөөүдө болочокто бирдиктүү илимий мекеме катары атайын чыгыш таануу институтун ачуу алгылыктуу болмок.

Биз Кыргызстандын Улуттук илимдер академиясында түзүүнү сунуштап жаткан бул Чыгыш таануу институтунда ханзу (кытай), жапон, корей, тибет, санскрит, арап, фарсы, монгол, манчжур ж.б. тилдердеги булактарга таянуу менен кыргыз таануу жана түркология илимий маселелери изилдениши керек (бул институтка ошол тилдерди билген гана адистерди алуу зарыл; маселен, тибет, санскрит, монгол, арап, фарсы, өлүү тилдерден – шумер, тохар, согду ж.б. тилдерди билген адистер жок болсо, анда 5-10 жылдык камылга аркылуу ошондой адистерди чет жактардан даярдоо, бул адистиктер менен алектенген чет элдик адистер менен кызматташуу зарыл).

Бул болочокку институт чыгыш таануу жаатындагы илимий журналдарды жана китептерди жарыялоого жетишүүсү, өз алдынча интернет барагын бир нече тилде калыптандырышы керек. Демек, аны каржылоо да олуттуу өкмөттүк мамилени талап кылат.

Бул институт, албетте, өлкөдө пайдубалын чыюдай баштаган университеттик чыгыш таануу факультеттерин эч алмаштырбайт, алардын илимий ишине кандайдыр-бир деңгээлде багыттоочу, ширетүүчү чордондук илимий мекеме катары жагымдуу көмөк көрсөтөт. Бул чыгыш таануу институту заманбап илимий кадрларды буюртма аркылуу даярдоо жаатында университеттердеги чыгыш таануу факультеттери жана кафедралары менен тыгыз кызматташаары шексиз.

Биз 1995-жылы Украина Илимдер академиясынын Чыгыш таануу институтунда болуп, анын ал кездеги директору, профессор Омелян Прицак (Omeljan Pritsak) менен жолугуп, алардын иш багыттарын үйрөндүк. Алар бир эле учурда чыгыш таануу жаатындагы украин тилинин терминологиясын тартипке салып жатышкан экен. Бул жаатта атайын мыйзам же токтом кабыл алынган-алынбаганын тактай албадым, бирок Украинада географиялык аталыштарды латын тамгасы менен чагылдыруу тартиби тууралуу токтом 2014-жылы кабыл алынган (Төмөндөгү шилтемелерди караңыз).

Батыш Европада жана Түркия сыяктуу өлкөлөрдө да чыгыш таануучулар чыгыш терминдерин өз эне тилине ылайыктап системага салып жазууда кыйла тажрыйбага ээ. Алардын тажрыйбаларын жана салтын да иликтөө ашыктык кылбайт.

Арийне, бул терминди тактоо көйгөйү — жалпы иш. Ага жалаа гана чыгыш таануучулар тартылбастан, чыгыштын кайсы бир тилдерин жана кыргыз тилин мыкты билген башка тармактардын адистери да чоё салым кошууга тийиш.

Кыргызстан эгемендикти алган соо, чыгыш элдеринин жана өлкөлөрүнүн тилдериндеги терминдерди жана ар кыл реалийлерди эне тилибизде кирил

жазмасында чагылдыруунун өзүнчө салтын чогуу-чаран иштеп чыгуу — замана талабы болуп турат.

Кейиштүүсү, азыркыга чейин Кыргызстанда чыгыш терминдерин кыргызча чагылдырууда терминди орус тилинен механикалык түрдө көчүрүү усулу колдонулууда.

Маселен, кыргызда Бээжин сөзү “Манас” дастанынан бери чагылдырылган, бирок негедир көпчүлүк адабиятта орустардыкындай Пекин деп жазып жүрүшөт.

“Азаттык” үналгысынын “Сөз таануу” шеринесинде биз арапча терминдерди кыргыз тилинде кирил жазмасында туура эмес чагылдырган учурлардын айрымдарын көрсөткөн элек:

“Арап ысымдарын орус тилинде чагылдырганда өзгөчө жагдай бар: орусча жумшак Ж менен так чагылдырууга мүмкүн болбогондуктан, катуу айтылган Ж (арапча ج - жим тамгасы менен берилет) тыбышын орус тилинде ДЖ деп кош тамга менен чагылдырышат.

Кыргыз тилине араптын Жамила ысымы кирген. Аны араптар Жамила дешсе, кыргызча Жамыйла, Жамийла сыяктуу түрлөрдө колдонушат, бирок Ж (жим) тамгасы эки тилде теө (арапча жана кыргызча) бирдей эле каткалаө Ж (ج - жим) менен жазылат.

Орус тилиндеги адабиятты кыргызчалаган адистер бул жагдайды эске алуусу керек. Демек, кыргызча текстте Наджиб эмес, Нажиб, Джамиля эмес, Жамийла (Жамыйла) деп жазылууга тийиш.

Арапча Нажму д-Дин сөзү орусча Наджму д-Дин делет, кыргызча бул ысым Нажмүдүн деп жана башка түрдө өздөштүрүлгөн (бирок аны кыргызча Наджмуддин деп жазбайбыз).

Ошондой эле арапча "ал" артиклин (ال) орустар ичкертүү белги жалгаштырып колдонушат, кыргыз тилине ичкертүү белги кошуунун эч кажети жок. Арапча "ал-Бухари", "ал-Уши", орусча "аль-Бухари", "аль-Оши", кыргызча "ал-Бухари" ("Бухаралык"), "ал-Оши" же жөн гана "Бухари", "Оши", ж.у.с.". (07,03,2018. 05:13).

Демек, арапча “ал” артиклин кыргызча тексттерде таптакыр алып салууга деле болот. Мындай усулду башка да түрк калктарынын окумуштуулары байма-бай колдонуп келишет. Мисалы, ал-Балхи, ал-Гардизи, ас-Самани, ал-Фаргани деп отурастан, Балхи, Гардизи, Самани, Фаргани деп эле жазышат.

Негизи, чыгыш терминдерин кыргыз тилинде кирил жазмасында жазууда эч убакта орусча ичкертүү жана ажыратуу белгилерин, я, ю, ө, ц сыяктуу тамгаларды колдонбоону сунуштайт элек. Анын ордуна кыргыз тилинин үндөшүү эрежесине ылайык башка кошумча тыбыштарды пайдаланса же жөн гана бош калтырса болот.

Өзүн “Сөзчү” деп атаган замандашыбыз жогорудагы пикирибизге колдоо иретинде төмөнкү катты жазыптыр (Сөзчү. 10,03,2018. 16:20):

“Тынчтык агай көтөргөн транскрипция тууралуу маселе абдан орчундуу. Биз арап тилинен келген сөздөрдү гана эмес, башка чет сөздөрдү да өз тилибизге тууралап айтышыбыз керек.

Сөздү баштаардан мурда, алгач транскрипция деген эмне экенин жакшы түшүнүү керек. Транскрипция — бул чет тилдеги сөздөрдү айтылышы боюнча өз тилиөдин тыбыштары менен берүү. Мисалы, учурда болуп жаткан кышкы олимпиадада curling спортун орустар өз тилинин тыбыштары менен көрлинг деп айтып жатышат. Бул сөздү кыргыз тыбыштары менен бере турган болсок, “көрлиө”

деп түпкү тилине жакыныраак жана кыргызчараак угулмак. Бирок тилекке каршы, кыргыздар өз тилинин ресурстарын колдонбой, башка сырттан табууланган жат тыбыштарга ылайыкталган эрежелерди колдонушат.

Кызыгы, казактарда ушул жөнүндө түшүнүү бар. Алар жакында эле чет өлкөлүк адам ысымдарынын, жер аталыштарынын транскрипция эрежелерин казак тилине тууралап иштеп чыгабыз деп жар салышты. Муну айрымдар латын арибине кайтуу менен бирге, тилдик деколонизация деп атап чыгышты. Чынында эле, башка улуттун тил эрежелери сенин тилиңди союп баш көтөртпөй үстөмдүк кылып жатса, колонизация болбогондо эмне? Өкүнүчтүүсү, биздин журналистер, жазуучулар, саясатчылар жана дегеле элдин көзүндө болгондор ошол тилдик колонизациянын өткөргүчтөрү (проводниктери) болуп келишет.

Орустар мисалы, франсуз, немис же англис транскрипция эрежелерин колдонушпайт. Ондогон тилдерге атайын транскрипция эрежелерин иштеп чыгышкан.

Мисалы, ханзу (кытай) тилиндеги сөздөргө Палладий аттуу киши атайын орус тилине ылайыкташтырып транскрипция иштеп чыккан. Кыргыздар ошол Палладийдин эрежелерин колдонушат. Мисалы, Кытай президенти — Си Цзиньпин. Кытайча болсо Си Жиөпиө деп айтылат. Демек орусча транскрипцияга салып тилди сындырбай, түпкү тилиндегидей айтсак, кыргыз тилине жакын жана оөй болмок. Ошол эле Синцзянь кытайча Синжияө деп айтылат. Биздин ата бабаларыбыз аны Шынжаө деп кыргыз тыбыштары менен айтышкан.

Менимче, кыргыздар ханзу сөздөрүн айтууда Палладий транскрипциясын колдонбой пиньинь транскрипциясын колдонуу керек. Ошол палладий транскрипциясы баракчасын ачып карасаар, палладий-пиньинь жадыбалы берилген (<https://goo.gl/av3IdZ>). Пиньинь транскрипциясы кыргыз тыбыштарына үстүдө келтирилген (Си Жиөпиө жана Синжияө) мисалдары көрсөтүп тургандай аябай жакын.

Мисалы, орусча бир кытайдын ысымын же кытайлык жер аталышын укканда, ошол палладий-пиньинь жадыбалын ачып, пиньинь вариантын чыгарса болот. Албетте, биздин мамтилкомдогу 25 жылдан бери дүйнөнү дүркүрөтүп келген методичкачылар менен кыргыз тил адистерин орустардай болуп нукура кыргыз тилине тууралап транскрипция иштеп чыгышса, идеалдуу болмок.

Кытайдын чоө шаарлары Палладий жана пиньинь транскрипциясы боюнча:

Шанхай - Shanghai (Кыргызча Шаөхай же Шаөкай)

Гонг конг - Hong Kong (Кыргызча Гоө Коө)

Гуанчжоу - Guangzhou (Кыргызча Гуаөжоу)

Шэньчжэнь - Shenzhen (Кыргызча Шинжен)

Тяньцзинь - Tianjin (Кыргызча Тяньжын)

Чэнду - Chengdu (Кыргызча Чеөдү).

Кытайдын белгилүү инсандарынын Палладий жана пиньинь транскрипциясы боюнча:

Дэн Сяопин - Deng Xiaoping (Кыргызча Дэө Сяяпыө)

Конфуций - Kong Zi (Кыргызча Коөфузы)

Мао Цзэдун - Mao Zedong (Кыргызча Мао Зыдоө)

Цюй Юань (акын) - Qu Yuan (Кыргызча Чү Юян)

Циньшихуан (Кытайдын биринчи императору) - Qin Shihuang (Кыргызча Чин

Шыхуаө).

Быйыл (2018-жылы) Кышкы олимпиада өткөн Түндүк Корей шаарын орустар Пхөнчхан деп транскрипциялап алышкан. Англисче Pyeongchang, корейче Пхөнчаө деп айтылат. Кыргызча Пиоэчаө же Пөнчаө десек туура болмок”. (Сөзчүнүн тексти оөдолбой берилди).

Сөзчүнүн бул сунуштарынын айрымдарын оөдоо керек деп эсептейбиз. Мисалы, Чү Юян эмес, Чү Йүэө делээр, Дөө Сыяпыө эмес, Дыө Шийапыө делээр, ж.у.с. Бирок Сөзчү чет элдик терминдер боюнча кыргыздын заманбап улуттук транскрипция системасын иштеп чыгуу тууралуу өзгөчө алгылыктуу маселе козгогонунда шек жок.

Менимче, өзүн “Сөзчү” деп тааныштырган бул замандашыбыздын өтө орундуу сунуштары талкууга алынып тим болбостон, атайын терминологиялык чечим кабыл алуу үчүн ар тараптуу иштерди жүргүзүүгө да чакырат.

Корей тилинен бир мисал бере кетейин. Айрым түрк тилдерин, анын ичинде түрк жана өзбек тилдерин жакшы өздөштүрүп, түркологиялык иликтөөлөрдү жүргүзүп жаткан окумуштуу айым бар, анын ысымы - Eun-Kyung Oh (кыргызча - Ыө Гөө О, орусча Ынг Гөнг О), Сеулдагы Доөдук аялдар университетинин (Dongduk Women's University) бул таанымал профессорунун ысымын мурдагы инерция менен орусчасынан Ынг Гөнг дебестен, кыргызча кирил жазмасында Ыө Гөө деп эле бергенибиз туура.

Азыркы корей тилиндеги сөздөрдү кыргызча так берүү үчүн Түштүк Кореяда 2000-жылы расмий кабыл алынган корей сөздөрүн латын арибинде туура чагылдыруунун жаөы системасын колдонуу алгылыктуу (http://www.korean.go.kr/front_eng/roman/roman_01.do).

Күн Чыгыштагы мамлекет – Жапониянын кыргызча аталышын биз “ж” менен жазып жүрөбүз. Ал эми орусча “Япония” вариантын колдонгон айрымдар “ж” тамгасы үчүн жапондор таарынбас бекен? дегендей пикир жазышканы эсте. Жапондор өз мамлекетин “Ниппон” (日本 Nippon) деп атап жатышса, кыргыз тилинде кирил жазмасында бул өлкөнүн аталышын орустарды ээрчибестен, Жапония, Жапон өлкөсү деп жазганыбызды “бул – ички ишиөөр” деп эле кабыл алаары шексиз.

Бул мамлекеттин аталышын Махмуд Кашгари Барскани өзүнүн 1072-1077-жылдары жазылган “Диванында” тиркелген дүйнө картасында “Жабарка” деп чагылдырган.

Индиялык коомго таандык көрүнүштөрдү кыргызча термин аркылуу берген учурда да тарыхый кыртышты иликтөө абзел. Маселен, биз Махатма Гандинин өмүр таржымакалын англис тилинен кыргызчага которгон учурда, китептин соөунда “Индия таануу” сөздүгүн тиркөөгө аргасыз болдум. Ошондо “кули” сөзүнө мындайча түшүндүрмө берилди:

“Кули” (‘coolie’) – XIX кылымдагы — XX кылымдын башындагы кайсы-бир компания тарабынан кара жумушка алынган атайын кесиби жок жана өтө төмөнкү баада маяна алган азиялык жумушчулар (мардикерлер). Алар көбүнесе Индиядан жана Түштүк-Чыгыш Кытайдан алынган. Бул сөз түрк тилинен урду тилине кирген “кул” сөзүнө барып такалат деген жоромол да бар. Азыркы тапта “кули” деп Индиядагы темир жол бекеттеринде жүргүнчүнүн жүгүн көтөрүшө калып жардам берип акы алгандарды атап коюшат (бул сөз алардын беделине шек келтирбейт). Түштүк Африкада болсо бул сөз Азиядан келген айрым жумушчуларга карата

текеберлене айтылган ылайыксыз сөзгө жатат”.

Индиялыктардын диндеринин бири — жайнизм. Аны орусча “дж” тамгасы аркылуу “джайнизм” деп беришет, ал эми кыргызча Ж тыбышы менен индиялык Ж тыбышы окшош айтылып жаткандыгына байланыштуу, кыргызча текстте “д” тамгасын кошуунун эч кажети жок.

Монгол тилдүү калктардын (халха монгол, бурят, калмак, ички монголиялык диалекттер, ж.б.) тилдеринеге терминдерди кыргызча кирил жазмасында берүүдө да аларда колдонулган ө, ү, ө тыбыштарын, созулма үндүү келген учурларын кыргыз тилинде да сактоо менен колдонуу алгылыктуу болоор эле. Тилинде созулма үндүү болбогон элдерде бул тексттерде үндүүлөрдүн үстүнөн кыска сызык же калпакча жайгаштыруу аркылуу белгиленет. Кыргыздарда болсо чет элдик сөздө созулма үндүү болгондо мындай үндүү тамганы кош кылып жазуу (аа, уу, оо, ии, ж.у.с.) жетиштүү (маселен, арапчадан келген “аалам”, “аалым” сөздөрү, монголчодон келген “баатар” / “баатыр” сөзү).

Албетте, ар кыл жагдайларда кыргыз элинин тарыхый салтын эске алуу керек. Мисалы, азыркы монголчо “Чингис хаан” делген жана монгол жазмасында “Чингис хаган” деп берилген ысымды кыргызча “Чыөгыз хан” деп эле жазабыз. Чыөгыз хандын үчүнчү уулунун ысымын монголдор “Өгэдэй” дешсе, кыргызча үндөштүк эрежесине ылайык “Өгөдөй” деп эле жазуу ылайык (бирок орусчаны туурап “Угэдэй” деп кыргызча жазуу – ката деп санайбыз).

Түрк тилдүү элдердин терминдерин кыргызча жазуу да тартипке салынышы абзел. Мисалы, орусча Усть-Каменогорск, Омск, Оренбург топонимдерин казакча “Өскемен”, “Омбу”, “Орынбор” деп коюшат. Кыргыз тилинде бул топонимдерди Өскөмөн, Омбу, Орунбор деп атоону сунуштаар элек. Татарча “Казан”, “Түмөн” сөздөрүн орустардай “Казань”, “Тюмень” деп жазбастан, “Казан”, “Түмөн” деп эле беришибиз абзел.

Борбордук жана Ички Азия топонимдерин кыргызча жазганда, өз эне тилибиздин эрежесин жана салтын кармануу абзел. Мисалы, тажикче “Душанбе” шаар аталышын “Дүйшөмбү” деп, түркмөн борборун “Ашхабад” дебестен, “Ашгабат” деп, “Нукус” дебестен, “Нөкүс” деп, “Урумчи” же “Урумчу” дебестен, “Үрүмчү” деп, “Кузнецкий Алатау” эмес – “Темирчи Ала-Тоосу” деп, “Улан-Батор” дебестен, “Улаан-Баатыр” деп жазганыбыз ылайык.

Чөлкөмдөгү тарыхый-географиялык аталыштарды да өз салтыбызга ылайык берүүбүз абзел. Мисалы, Өзбекстандын залкар топонимисти, маркум Хамидулла Хасанов тээ 1980-жылдары эле түрк калктары “Тянь-Шань” топонимин өз эне тилдериндеги тиешелүү варианттарда (Танры Тав, Теөир-Тау, Теөир-Тоо, Танры Даг, ж.у.с.) жазышы абзел деп билдирген. Биз ушул сунушту ырааттуу колдонуп, кыргызча тексттерде “Теөир-Тоо” деп жазып келебиз. Бирок айрым замандаштарыбыз дагы эле кыргызча тексттеринде бул топонимди “Тян-Шан” деп коюп жатканы маалым.

Кытай (ханзу) тилиндеги терминдерди кыргызча так чагылдыруу жаатында жогорудагы эске алынган пинйин системасын колдонуу менен катар эле, Кытайдагы жүздөгөн кыргыз окумуштууларынын адистик кеөөшин да угуу керек. (Алардын ичинде Адыл Жуматурду, Мамбеттурду Мамбетакун, Жаркын Турсун, Ысакбек Бейшенбек, Токтобүбү Ысак кызы, ж.б. илимпоздор бул жаатта өз салымын кошууга дилгир).

Түштүк Корея менен Жапонияда, Индияда ж.б. мамлекеттерде жашап жана иштеп жаткан кыргыз тилдүү илимпоздор да өз салымын кошо алат. Боордош Түркия, Өзбекстан, Казакстан сыяктуу өлкөлөрдөгү алгылыктуу тажрыйбаларды да эске алуу зарыл. Жалаа гана кыргыз же башка түрк тилдерин иликтеген кыргыз тил адистерин сыйлоо менен катар, корей, жапон, ханзу, монгол, ж.у.с. чет тилдерди билген кыргыз тилдүү ар кыл адистердин да сунуштарын угушубуз керек деп ойлойм.

Негизи, бул иштерди багыттоонун ирегесинде коомдук демилгеге олуттуу орун берип, илимий чөйрөдө кеңири талкуу жүргүзүү максатка ылайык. Мисалы, биологдор, медиктер, айыл чарба адистери ж.б. тил илимине тийешеси болбогон, бирок өз тармактарында чыгыш тилдерин колдонууга муктаж болгон ар кыл адистер өзгөчө пайдалуу сунуштарын ортого салышы ыктымал.

Балким, өлкөдөгү жана андан сырткаркы чыгыш таануучу жана кыргыз таануучу адистерге бул терминологиялык жаатта багыт берүү үчүн илимий тармактар аралык терминологиялык коомдук кеңеш уюштуруу абзелдир.

Кыргызстандын УИАсындагы түркология, кыргыз таануу, чыгыш таанууга тийешеси бар институттар жана бөлүмдөр, өлкөдөгү ар кыл университеттерде жана башка институттарда топтолгон кыргыз тилдүү айдыөдар, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил комиссиясы жана Тарых илимин өнүктүрүү боюнча комиссия өз ара биргелешип иш алып барышы кажет деп санайбыз.

Колдонулган адабияттар:

1. Ганди, Мохандас Карамчанд. Өмүр таржымакалым же Чындыкка умтулуу жаатындагы тажрыйбаларым тууралуу баян. / Англ. котор. Т. Чоротегин; «Роза Отунбаеванын демилгеси» эл аралык коомдук фонду. – Б.: Аркус бас., 2016. – 240 б., сүрөт. – («Өмүрү өрнөк инсандар» түрмөгү). ISBN 978–9967–27–953–7.
2. Корей сөздөрүн латын арибинде чагылдыруунун жааы системасы: Ministry of Culture & Tourism of Korea. Romanization of Korean. — July, 2000. — http://www.korean.go.kr/front_eng/roman/roman_01.do
3. КР УИАсындагы Кол жазмалар корунун интернеттеги материалдары. — : <http://manuscript.lib.kg/>
4. Кытай тилиндеги сөздөрдү латын арибинде чагылдыруунун Пинйин системасынын жадыбалы (бул “пинйин” сөзү кытайча 拼 pīn «чогуу түзүү») жана “йин” 音 yīn «тыбыш» сөздөрүнөн куралган). – Караөыз: <http://www.quickmandarin.com/chinesepinyinintable/>
5. Про затвердження Правил написання українських географічних назв на картах та в інших виданнях. Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Наказ № 282. — 29.07.2014. — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0957-14?test=4/UMfPEGznhhF5A.ZiJ4cVMYHI4dYs80msh8Ie6>
6. Чоротегин, Тынчтыкбек Кадырмамбет уулу. Махмуд Кашгари Барсканинин «Дивану лугати т-түрк» эмгеги түрк элдеринин тарыхы боюнча көөнөргүс булак: Илимий басылыш / Редколлегия: К. С. Молдокасымов (төрага), ж.б.; илимий редакторлор профессор Т. Өмүрбеков, доцент К. С. Молдокасымов. – Бишкек: “Турар” басмасы, 2017. - 376 б., сүрөт, карта. – “Мурас” фонду. [“Тарых жана мурас” түрмөгү]. - “Кыргыз Тарых Коому” эл аралык коомдук бирикмеси. - ISBN 978-9967-15-701-9.

7. Чоротегин Т.К. Краткий курс по изучению арабской графики современных кыргызов КНР: (Учебное пособие для студентов-историков) / Отв. ред. проф. Т.Н.Омурбеков. - Бишкек: Кыргыз. нац. университет, 2002. - 22 с. - ISBN 9967-403-49-7.
8. Чоротегин Т.К. “Фолк-хисторинин” кулагы чыкты, абайлаңыз! - http://www.azattyk.org/a/science_orientalism_kyrgyz_folk-history_blog_ky/29091364.html

УДК: 314.148; 947.1 (575.2)(043.3

Халматов К.А., т.и.к., ЖАМУнун доценти, Кыргызстан

Халматов К.А., к.и.н., доцент ЖАГУ, Кыргызстан

**Түрк жана башка элдердин этно-маданий байланыштары
Этно-культурные связи тюрских и других народов
Ethno-culture connection of turkis and other people**

Макалада түрдүү элдердин этно-маданий байланыштары чагылдырылган. Анда кыргыз, өзбек, казак жана башка элдердеги окшош салттарга анализ берилген.

Ачкы сөздөр: салт, баалуулук, этнос, той, жалпылык.

В статье отражены этно-культурные связи разных народов.

Проанализированы сходства в традициях кыргызов, узбеков, казахов и других народов.

Ключевые слова: обычай, ценность, этнос, свадьба, общность.

The article reflects ethno-cultural ties of different peoples.

Similarities in the traditions of the Kyrgyz, Uzbeks, Kazakhs and other peoples are analyzed.

Keywords: customs, values, ethnicity, wedding, communion

Ар бир элде өзүнүн өзгөчө менталитетин аныктай турган када-салттар калыптанган. Кылымдардан бери кыргыз элинде калыптанып келген када-салттар өз учурунда ислам дини тарабынан колдонууга тыюу салынса, кийин коммунисттик доордун идеологиясы тарабынан кысымга алынган. Мурунку союздук республикалар суверендүүлүктү алгандан тартып гана ал жерде жашаган элдердин анын ичинде кыргыздардын салт-санаасы эркин өнүгө баштады. Бирок акыркы жылдарда Фергана өрөөнүндө жашаган элдердин каада-салты, кийим-кече, тамак-ашы ж.б. изилдөө солгундап, унутта калгандыгы чындык. Изилдеп чыгуу көп кыйынчылыктарды жараткан бул маселе аркылуу биз жалпы дүйнөлүк элдердин: жалпы түрк жана түрк эмес, мусулман жана мусулман эмес элдердин бири-бири менен болгон